ЯК УСЕ ЦЕ СТАЛОСЬ

Телефон задзеленчав, власне, коли я мав уже йти з роботи. Я взяв слухавку. Моя приятелька Вірочка оксамитово зашелестіла, що ми не бачилися цілу вічність, що це все через мене — я поганий, і що такі

перерви...

— Не йдуть на користь справі миру в усьому світі. — зробив я спробу звести її зі стежки війни. Нарешті після п'яти хвилин звинувачень Вірочка угамувалась і вимовила:

— А я тобі знайшла друкарку. Пам'ятаєш, ми говорили?..

Я кашлянув. Після паузи я якомога веселіше подякував і запитав, коли вона мене з нею познайомить.

— Я тобі зателефоную днями, — долинула відповідь.

Справді, за пару днів вона мені знову зателефонувала і сказала, що сьогодні ввечері ми повинні йти до друкарки. В призначений час на розі Орджонікідзе та Жовтневої Революції я очікував ту фантастично сексопільну бабку, як схарактеризував її, лікарку-стоматолога, один мій знайомий актор з театру юного глядача. І хоч Віра запевнила, що вже готова і вийде за мить, чекати треба було п'ятнадцятихвилинний мінімум. Спершись на дерево, я стояв недалеко від приміщення редакції. Мій колега Вадим, котрий вийшов з роботи і замислено подивився на мене, промовив: "Бон шанс". Згідно з його схемою, викладеною якось у перерві між моїми численними телефонними розмовами, моє дозвілля заповнюють або феміни, або удавання, що я працюю над дисертацією. Сьогодні він вирішив — черга першого. З нудьги я почав колупати кору каштана.

— Валерію Веніаміновичу! — покликали мене ззаду.

Я озирнувся. Біля "Волги", мабуть, щойно вийшовши, стояв співробітник КДБ Юшкевич.

— Не сполохайте казки, капітане. В мене це, здається, серйозно. Він засміявся. Ми потисли руки. Балачка повелася про те і се, запитував більше він. В принципі його запитання не містили ніякої ворожости, нічого й у поведінці не підказувало про необхідність обачности. Звичайна випадкова зустріч. Звісно, я не забув, як він безуспішно намагався завербувати мене.

Але розійшлися ми тоді полюбовно і, здавалося, підстав для підозр на мій рахунок у них бути не повинно.

Капітан запитав, що я поробляю.

— Та ось, бачите, — скрушно хитнув я головою. —Попрацювати часу не вистачає. Пам'ятаєте, ото дитячу книжечку "Страшні оповідки" видав, а зараз лише окремі новелки й устигаю перекласти.

Він розуміюче підтакнув, не зводячи з мене очей.

— Добрий день! Я не запізнилася? — старанно вимовляючи слова, привіталася до нас Вірочка. Дитя зденаціоналізованого Києва, вона взагалі говорила російською мовою. А тут цей приступ українськости перед одним із тих, для кого самий факт мовлення по-українському — сигнал до пильности. Я згадав, що через жінку нас колись вигнали з раю. Ми розкланялися з куратором письменницької спілки і попростували в бік Хрещатика. Вірочка (цього разу доречно) притислася до мого рамена.

— Хто цей симпатяга, письменник? — довірливо поцікавилась нона. — Щоб не мій майбутній слідчий, — з гумором потопельника пожартував я, — Знав би цей симпатяга, який я твір несу зараз друкарці!

Вірочка подивилася на мене такими очима, що я відчув: дійсно, ще довго перекладатимуть самі новелки.

Випускниця істфаку КДУ, зараз учителька, яка підробляла друкуванням у товаристві "Знання", Люда Ширяева мешкала на вул.Обсерваторній у старому будинку, з високими стелями, як заведено казати в Києві. Вона винаймала кімнату в якоїсь трохи зсунутої бабці, що проте, не заважало їй почуватися влаштованою. І не без підстав: жила —бо в центрі міста, у помешканні з вигодами, платячи лише тридцятку місячно. На столі в неї стояла друкарська машинка—знаряддя майбутнього злочину.

Ми познайомилися. Люда виявилася інтелігентною милою дівчиною. Вона одразу защебетала, що їй би хотілося більше того, чого вона ніде не може прочитати. Вони з Вірою вже десь запопали Дзюбину "Інтернаціоналізм, чи русифікація?" і були "в курсі дєла" щодо національних проблем. На моє запитання, чи можна їй довіряти, Віра забожилася, що то дуже чесна і порядна дівчина.

Потім моя приятелька відкланялась, посилаючись на якісь нагальні справи, і ми залишилися вдвох для з'ясування деталей. Я пояснив, що принесену статтю треба надрукувати в трьох примірниках, що про неї нікому не слід розповідати, а тим більше показувати. Все повинно бути, як у народників із "Землі та волі". Прикладом з історії означив я конспіративність дій.

— Я така рада, що можу чимось вам допомогти. — сказала вона. — Знаєте, люди, що займаються цим (адже так благородно — обстоювати правду!), здаються мені надзвичайними.

— Ну, все далеко не так ідеально, та й множини нема. Просто пишу статті, — спробував я розвіяти ту апологетизацію.

Ми попрощалися, домовившися, що Люда зателефонує, коли закінчить. Я вийшов з будинку, розмірковуючи над тим, на який п'єдестал підносить мене дівчина і яку, власне, мету переслідую сам. Ну. що особливого? Написати статтю з громадських позицій і передати її за кордон для публікації. Невже це настільки безмежно страшно — говорити, що думаєш? Невже потрібно збирати всю духовну силу, мужність, щоб висловитися, зрештою, про всім відомі речі?

Десь днів за десять Люда потелефонувала до редакції.

— Це ви? Я відповів ствердно.

— Я надрукувала ТУ статтю! — вимовила вона з притиском. Намагаючись якось зітерти нотки значущості, я промимрив вдячливу фразу, але вийшло в мене, здається, не досить природньо. Ми домовилися про зустріч.

Не знаю, що в отій коротенькій розмові насторожило мене. Я мав певність, що для журналіста, перекладача, яким мене знало КДБ, передрук матеріялів — цілком звичайна річ. Мої переговори про статтю не повинні були викликати підозри —так диктувалося логікою фаху.

Те, що редакцію прослуховували, я знав з технічної особливости, на яку вказав один телефоніст, що працював налагоджувачем підслухачок для КДБ: в разі підключення, з лінії обов'язково долине коротенький зуммер, коли зняти слухавку. А крім цього, те, як товарищі з держбезпеки (той самий Юшкевич) цікавилися у співбесідах життям та поведінкою моїх співробітників, поза сумнівом, не могло не підкріплюватися засобами сучасної техніки.

Еже ж, якби молодість знала... Невідомими для мене були оперативні дані тих, хто полював за моєю думкою. Не знав я, що мої одверті висловлювання стосовно сьогодення вже стали надбанням установи з промовистою абревіатурою. Фіксувалися й контакти з Володимиром Голобородьком, до якого в КДБ мали неабиякі претензії. Отже, припущення, що Марченко здатний писати не тільки за, але й проти — не виглядало неймовірним. А головне, слово "друкарка" діяло на них, мов на бика червоне. Адже в заарештовуваних останніми роками дисидентів — антирадянщиків це була постійна дійова особа слідства.

Увечері, майже наприкінці роботи, мене несподівано покликав відповідальний секретар. Воложенінов сказав, що в книгарні на Брест — Литовському проспекті відкривається виставка, присвячена білоруському книгодрукуванню, отож треба зробити репортаж у номер.

Ще сподіваючися встигнути до умовленої години, я помчав на свято книжки й вислухав нуднющі виступи яко майстрів пера, так і поліграфістів "синьоокої посестри України". "Міроприємство" тяглося нестерпно довго. Далебі, робота за гроші перешкоджала роботі для душі. Час зустрічі минув, і я вирішив, що доведеться статтю забрати іншим разом. Літо того року в Києві було якесь навдивовижу яскраве. Виходячи на вулицю, я часто спинявся, милуючись буйством зеленої повені, магнетичною блакиттю неба. На думку чомусь спадало: набачитись, надивитись на ту привільну красу. На два вихідних я поїхав на дачу, де батьки звитяжно обробляли город. Під лагідним сонечком я спроквола надряпав репортаж і, уникаючи докірливих поглядів працюючої родини, пішов на озеро. У неділю ввечері я заїхав до Люди, але її не застав. Бабця — господиня щось шамотіла про те, ніби з Людою приходив "гарний, такий гарний молодий чоловік", і вони подалися кудись на цілий день. Інформація з вуст старої не спонукувала до гри уяви, а крім того, мені не подобається, коли вихваляють моїх потенційних суперників. Поклавши собі іздзвонитися взавтра, почимчикував додому.

Вночі мені наснився один із тих снів, що після них завжди цілий день болить голова. Я йшов крізь якийсь похмурий міський лабіринт. З кожним кроком заходами далі, опинився між височенних сірих мурів і тут почув, як позаду клацнув замок. Я роззирався, аби знайти двері — ніде нічого не було. Потім мури довкола повільно почали рости, і небо, віддаляючись, перетворилось на маленький недосяжний клаптик. Я залишався сам на цьому зодягнутому в камінь дворищі. Зненацька я почув розпачливий мамин плач. Заметався по цементові в пошуках виходу, але даремно. Звідкілясь згори мати покликала мене і, підвівши голову, я побавив її високо у вікні з простягнутими крізь грати руками.

Вставши рано геть розбитий, я поквапився до друкарні. Три хвилини від будинку до тролейбусної зупинки я пройшов звичним маршрутом. У пам'яті відбилося: на подвір'ї якось незручно, при в'їзді стояла "Волга" та ще й з людьми в кабіні. На п'ятій зупинці я вийшов з тролейбуса пересісти на метро. Назустріч мені прямував капітан Юшкевич.

— Добрий день, Валерію Веніаміновичу.

Я привітався. — Як ваші справи, як ви ся маєте? Я відповів, що непогано.

— Знаєте, тут виникла одна справа, в якій ви повинні нам допомогти. Давайте-но проїдемо.

Ну, анічого ні в тоні, ні в манері цього кагебіста висловлюватися не віщувало лиха. До нас підступив бурмило, з виразом обличчя, з якого легко зробити висновок, що заняття спортом пішло на шкоду його інтелектові.

— Знайомтесь, це теж наш працівник, — дружньо відрекомендував капітан.

Бурмило простягнув руку.

— Сюди, будь-ласка. Ми сіли до "Волги". В машині точилася безжурна балачка про останні досягнення київського "Динамо", перспективи взяти золото цього сезону тощо.

Я гадав, що після чергового ЦеУ* стосовно збільшення кадрів українській секції ВЧК заманулося знову спробувати мене на стистення. Запропонував завезти по дорозі до друкарні мій матеріял, але капітан заявив, що потрібно спершу заїхати до управління. В цій машині командував парадом не я, отож поїхали на Володимирську, 33.

ЦеУ (рос. ценное указание) — цінна вказівка.

Вартовий на дверях перепитав:

—Це — Марченко? — і мої супутники повели мене далі в приміщення. У кабінеті начальника підвідділу Коваля сиділо декількоро в цивільному. Всі мовчки витріщилися на мене, щойно я переступив поріг.

— А здрастуйте, здрастуйте, Валерію Веніаміновичу! — Коваль з люб'язним усміхом вихованої людини потис мені руку.

— Проходьте, сідайте, будь ласка.

Я сів навпроти нього. Перші речення громадянина начальника були радше з лексикону служби сервісу, аніж з організації, яка півстоліття вселяє жах цілому світові. У тому ж максимально гречному тоні відповів і я, доки не послідувало запитання:

— А що Ви пишете?

—Дисертацію, переклади, статті в газету, — відповів, не затинаючись.

— А ще що? — продовжував допитуватися підполковник.

— Листи друзям, — пригадав я.

— А ще які статті Ви пишете? — Коваль був суцільна цікавість.

— Та які ж? У газету, наші журнали.

— А що у вас у портфелі? Ви дозволите поглянути?

Зараз моя згода, чи навпаки не могли вплинути на його намір

жодним чином.

Він витрусив усе з портфеля на стіл і заходився читати —все, написане пером. Чорнетки від колишніх журналістських рейдів, а також останній репортаж про білоруськнигу він похапцем перебіг очима і, не виявивши чогось, вартого уваги, відклав набік.

— Ну, осьо чемненька стаття. Такі б і писав завжди, а то пишеш казна-що. Так ти нічого з приводу своєї журналістської діяльности нам розповісти не хочеш?

Натис кнопку збоку столу. До кімнати увійшов середнього віку чоловік у цивільному.

— Саша, возьми Марченко и поговори с ним у себя, — звернувся до нього.

Чоловік кивнув мені: — Ну, що ж. Ходімте, побалакаємо, Валерію Веніаміновичу. Однією з особливостей Київського КДБ був білінгвізм: працівники говорили зі мною по — українському й тут-таки переключались на російську у спілкуванні між собою. Це, пояснили мені

згодом, тільки підтверджує добровільність їхнього переходу на російську мову.

У кабінеті мій новий співрозмовник представився: Олександр Сірик, майор республіканського управління КДБ.

— Отже. Валерію Веніаміновичу. Ви розумієте, що закликано Вас сюди неспроста і що зараз Вам пропонується обирати самому свою долю: або Ви в усьому зізнаєтесь й розкаєтесь у скоєному, або ж відповідати мете за всією суворістю закону.

— Мені немає в чому вам зізнаватись, — не кліпаючи, подивився я у вічі майорові.

— Але, Валерію Веніаміновичу, Ви не повинні бути упертим. Таж нам відомо багато про Вашу діяльність. Ви молодий чоловік, перед яким життя тільки розпочинається, і самі себе кидаєте в жахливу прірву. Повірте, тюрма — не місце для такого інтелігентного хлопця, як Ви.

— Будемо сподіватися, до цього не дійде, — оптимістично докинув я.

— Так, але для цього ви повинні розповісти все про ті антирадянські документи, які ви виготовляли.

— Я таких не пам'ятаю.

— Ну, як же? А ось стаття, де дискутують двоє, діалог...

— Фіу-у-у, — свиснув я подумки. — Значить Людка попалася.

— Навряд чи зможу я допомогти Вам: подібних речей я не писав. — У голові майнуло, що розколотися першої ж години перебування в КДБ було б вельми несолідно.

Ми балакали з Сіриком від дев'ятої до дванадцятої години. Кілька разів нас уривали телефонні дзвінки. То цікавилися станом справи Коваль та начальник слідчого відділу полковник Туркін. Нарешті мій майор сказав з металом у голосі:

— Гаразд. Тоді з Вами доведеться розмовляти інакше. Він набрав номер телефону:

— Так. Не зізнається. Подавати ордер на підпис? Гаразд.

і покотилася лавина. За якихось півгодини мені пред'явили ордер на затримання з підписами голови КДБ Федорчука та Прокурора УРСР Глуха. Ще за годину я вже сидів на залізному ліжку в камері й обмірковував, як усе це сталось. Надвечір повели на перший допит. Сірик поклав переді мною рукопис моєї безталанної статті, питаючи, що я можу показати з цього приводу?

Я подумав про друкарку. Бідна дівчина. їй ця халепа так просто не минеться. Згодом з її показів, з якими дістав змогу ознайомитися під час закриття справи, довідався, що відбувалось того фатального вечора, коли я не прийшов на побачення. Люда чекала мене на умовленому місці понад півгодини. В цей час до неї підійшов якийсь чоловік і ламаною російською мовою запитав, як пройти до готелю "Дніпро". Вона пояснила. Потім сама поволі пішла вулицею. Несподівано біля кінотеатру "Україна" до неї підступили два співробітники карного розшуку, які, продемонструвавши посвідчення, запропонували дати пояснення з приводу її зустрічі з іноземцем. Дівчину завезли до Печерського райвідділу міліції, де оглянули все в її торбинці. Виявлений мій рукопис "Київський діалог" та три примірники машинопису начальник Печерського райвідділу міліції передав із супровідним листом до управління КДБ при РМ УРСР.

Отже, зловили нас просто. Неважко зміркувати, що в разі, якби в неї

виявили якийсь некрамольний переклад абощо, міліціонери б чемно перепросили за помилку, кагебісти б переконалися, що в моїй скромній особі мають справу з вірнопідданим, а доноси про словесні ескапади списали б на традиційне вільнодумствування в шинку.

І не з'явитися б тоді кримінальній справі N 60, розпочатій 25 червня 1973 року проти Марченка В.В., що народився в м.Києві 16 вересня 1947 року, неодруженого, освіта вища, працював у відділі зарубіжних літератур газети "Літературна Україна".